

*Međunarodna konferencija Bizant na Jadranu od 6. do 12. stoljeća
Muzej hrvatskih arheoloških spomenika, Split, 28. – 30. rujna 2018.*

Od 28. do 30. rujna u Muzeju hrvatskih arheoloških spomenika u Splitu održana je konferencija *Byzantium in the Adriatic from the 6th to 12th century*. Ovaj znanstveni skup u organizaciji Hrvatskog društva za bizantske studije, Odsjeka za povijest Filozofskog fakulteta u Splitu i Odsjeka za povijest Filozofskog fakulteta u Zagrebu imao je za cilj okupljanje stručnjaka iz raznih znanstvenih disciplina koje povezuje zajednički faktor: djelovanje i utjecaj Bizanta na Jadranu. Na skupu je sudjelovalo ukupno 24 izlagača iz devet zemalja: Australije, Francuske, Hrvatske, Italije, Nizozemske, Njemačke, Poljske, Srbije i Velike Britanije.

Uvodnu riječ na konferenciji dao je Hrvoje Gračanin. Nakon pozdrava prisutnima i izražene dobrodošlice svim sudionicima, naveo je da je ovo druga konferencija u organizaciji Hrvatskog društva za bizantske studije, ali prva međunarodnih razmjera. Idući član Organizacijskog odbora, Ivan Basić, naglasio je kako se istraživanja o Bizantu u kasnoj antici i ranom srednjem vijeku još nalaze na marginama historiografije u Hrvatskoj te da su zasnovana više na zasebnim istraživanjima pojedinih istraživača nego na osmišljenom, sustavnom pristupu – stoga je zaključio da je potrebna njihova sistematizacija. Ovom se konferencijom ostvaruje usustavljivanje istraživanja – objavljivanjem radova na svjetskim jezicima, novim metodološkim paradigmatama i interdisciplinarnošću hrvatska medievistika hvata korak sa zapadnoeuropskom.

Nakon kratkog pozdrava i zahvala prodekana za znanost i međunarodnu suradnju Filozofskog fakulteta u Splitu Gordana Matasa, plenarno je izlaganje održala Judith Herrin temom „The Cosmographer of Ravenna and his World View“. Započela je predavanje citatom anonimnog kozmografa iz Ravenne: „Teoretskim znanjem istražio sam svijet“. Ovaj kasnoantički istraživač nikada nije napustio Ravennu, ali je uvidom u dostupnu literaturu u knjižnicama toga grada pronašao fundus znanja na temelju kojega je sastavio pet knjiga. U prvoj je naveo božanski poredak svijeta, citirajući niz geografa i istraživača. Također, iznosi da je vrijeme određeno i podijeljeno Stvoriteljevom naredbom, da se sati mogu pratiti kretanjem sunca, a države svijeta odrediti uz Kristovu pomoć. Druga, treća i četvrta knjiga navode provincije, a peta sadrži periplus mediteranske obale, koji počinje i završava u Ravenni.

Idući dio konferencije zamišljen je kao okrugli stol nazvan „New winds in early Medieval Adriatic“ u okviru kojega su predstavljene knjige *Imperial Spheres and the Adriatic: Byzantium, the Carolingians and the Treaty of Aachen (812)* i *Migration, Integration and Connectivity on the Southeastern Frontier of the Carolingian Empire* u izdanju renomiranih međunarodnih izdavačkih kuća Routledge (London – New York) i Brill (Leiden – Boston). Prvu su knjigu predstavili urednici Trpimir Vedriš i Mladen Ančić, kao i Ivan Basić i Danijel Džino. Posebne zahvale upućene su i trećem uredniku Jonathanu Shepardu. Posrijedi je zapravo zbornik međunarodne konferencije *The Treaty of Aachen, AD 812: The Origins and Impact on the Region between the Adriatic, Central, and Southeastern Europe*, održane u Zadru 2012. (usp. prikaz Ivana Basića, „Periferije, pograničja i rubovi na obodu dvaju carstava. Dvanaest stoljeća Aachenskoga mira“, *Historijski zbornik*, LXV/2 (2012.), 564-570). Druga knjiga, pod uredništvom Ante Miloševića, Trpimira Vedriša i Danijela Džina, objedinila je niz radova predstavljenih na međunarodnoj konferenciji

Hrvati i Karolinzi: petnaest godina poslije, održanoj u MHAS-u 2015. Iako je trebalo vremena da se saberu svi radovi, Danijel Džino ocijenio je zbornik velikim uspjehom, pogotovo jer okuplja dvije generacije povjesničara – onu rođenu u razdoblju od 1945. do 1955. i onu od 1971. nadalje.

Trpimir Vedriš naglasio je važnost ovakvih publikacija i konferencija za razotkrivanje bizantskog utjecaja na hrvatsku povijest. Taj se utjecaj nekad i zanemarivao, čemu svjedoči i izložba *Hrvati i Karolinzi* iz 2000. u MHAS-u. Zadugo je postojala sklonost naglašavanju karolinških aspekata ranosrednjovjekovne hrvatske povijesti, što je rezultat orijentacije Hrvatske k Zapadnoj Europi, pogotovo u razdoblju kada se zemlja nastojala profilirati kao buduća članica Europske unije i modernog zapadnog svijeta. Znanstvenim skupovima i novim istraživanjima stvara se nova perspektiva kasne antike i ranosrednjovjekovlja na istočnom Jadranu, a interdisciplinarnošću – pogotovo iskorištavanjem materije koju pronalazi arheologija – postiže se nova slika hrvatske povijesti.

Prvu sesiju konferencije, „Defining Byzantium in the Adriatic context“, otvorio je Sauro Gelichi predavanjem „The Identity of Venice and the Byzantine World“. Sagledavajući bizantske elemente u Veneciji, primarno kroz prizmu arheologije, zaključio je da je Venecija manje „bizantska“ negoli se to mislilo. Bizantski su elementi u venecijansku društvenu politiku, urbanizam i arhitekturu usvojeni birano i tijekom duljeg razdoblja, a velik dio „Bizanta“ koji je sada vidljiv u arhitekturi rezultat je pljački tijekom Četvrtog križarskog rata. Do 12. stoljeća, zaključuje autor, Venecija je bila bliža talijanskoj *Terrafermi* nego Bizantu.

Predavanjem „Zadar as Byzantium in Dalmatia“ Neven Budak nastojao je odgovoriti na pitanja o odnosu Bizanta i teme Dalmacije, tj. o interakciji bizantskih careva, carskih gradova Dalmacije i hrvatskih vladara. Usredotočio se na Zadar, sjedište teme. Zbog skromnih pisanih izvora i nejasnih arheoloških nalaza, teško je s potpunom sigurnošću odgovoriti na bilo koje pitanje. Zadar je definitivno postao najvažnije dalmatinsko političko središte nakon propasti Salone, a da su bizantski dužnosnici stolovali u Zadru, potvrđuju tamo pronađeni pečati. Nejasno je, međutim, je li Zadar ciljano odabran kao zamjena za Salonu te koliku su ulogu u tome igrale jurisdikcijske ambicije zadarskih crkvenih poglavara. Split je na koncu dobio bitku na crkvenoj razini i u njemu je od 925./928. stolovao nadbiskup-metropolit. Budak je naglasio tako formiranu dvojnost Dalmacije: Zadar je bio politički centar pokrajine, s bizantskom elitom koja je iz njega upravljala temom, dok je crkvenu supremaciju zadržao Split, pod vrhovnom jurisdikcijom Svete Stolice.

Posljednje predavanje prvoga dana pod naslovom „Beyond the National Narrative: Towards a New Paradigm in Approaching Byzantine Balkan Peripheries“ održala je Milena Repajić. Predložila je novi pogled na istraživanja o Bizantu na Balkanu, koji bi zaobišao dosadašnje okvire povijesti „srpskog“ teritorija. Važno je pravilno definirati i terminologiju, pogotovo izraze kao što su „neovisnost“ ili „država“. Umjesto da se povjesničari fokusiraju na okvire „nacija“, trebali bi uzeti u obzir regionalne i municipalne strukture jer su one naročito relevantne na Jadranu. Uključivanjem teorijske refleksije i isključivanjem teleologije mogla bi se stvoriti u potpunosti nova i cjelovitija slika bizantske povijesti na Balkanu.

Sljedećeg jutra sesija „Origins and substratum of the ‘Adriobyzantine’ *politeia* – The ‘Golden Age of Justinian’“ započela je predavanjem Alexandra Sarantisa „The Geopolitical Role of Dalmatia in Justinian’s Balkan and Gothic Wars“. Ovo je izlaganje naglasilo važnost Dalmacije u Justinijanovoj rekonkvisti. Sarantis smatra da je Dalmacija zapravo

bila žarište sukoba Gota i Bizanta. Iako se Prokopije više usredotočio na Belizarova osvajanja, Dalmacija je Justinijanu služila kao točka iz koje se može napasti cijeli italski poluotok te započeti pomorski vojni pohodi, ali i kao sigurni teritorij za povlačenje vojnih snaga iz neuspjelih pohoda. Osim toga, Dalmacija je služila kao alat za diplomatsku trgovinu jer je bila na križištu sila: najprije gotskih i bizantskih, a kasnije bizantskih i karolinških. Iz Justinijanovih pokušaja da taj teritorij dobije ratom ili diplomacijom proizlazi nov pogled na njegovu važnost.

Emanuela Fogliadini u izlaganju „Christological Themes in select apse mosaics from the 6th-century Byzantine Adriatic“ predstavila je tri bizantska apsidalna mozaika: mozaik Bogorodice s Djetetom u Eufrazijevoj bazilici u Poreču, mozaik Krista u bazilici San Vitale u Ravenni i mozaik s prikazom Preobraženja i sv. Apolinara u bazilici sv. Apolinara u Classeu. Usporedbom ovih mozaika pokazala je da, unutar istog perioda, razne kršćanske zajednice na području Jadrana na različite načine prikazuju vjerske i doktrinarne teme koje su bile karakteristične za taj period, adaptirajući ikonografske predloške za vlastite potrebe.

Na tu temu nadovezalo se izlaganje Marije Cristine Carile „Artistic Culture in Ravenna Between the Sixth and Eighth Century: Visual Strategies in the Changing Picture of the Byzantine Adriatic“. U Ravenni je tijekom 7. stoljeća znatno opala umjetnička djelatnost. To se ogleda u dimenzijama radova unutar sakralnih građevina, opadajućem broju narudžbi, kao i u smanjenoj količini zlata i stakla korištenoj u mozaicima. Autorica to tumači promijenjenom društvenom dinamikom te neravnoteži u trgovačkim mrežama Jadrana i Mediterana, ali i mogućim promjenama u ukusima i trendovima. Unatoč tomu, umjetničko stvaralaštvo i dalje sadrži istu ikonografiju kao u 6. stoljeću. Jasno se vidi kontinuitet bizantsko-mediteranske tradicije u umjetnosti, kao i poruke koje su pripadnici elitnih slojeva htjeli prenijeti promatraču.

Nakon rasprave, u sklopu naredne sesije „The Early Byzantine cultural landscape in the material and textual record“ uslijedila su izlaganja „Early Byzantine Monasticism in Central Dalmatia“ Nikoline Urode, „The ecclesial complex of Martinšćica (Island of Cres, Kvarner Archipelago): Archaeological Evidence for the Byzantine Occupation Phase“ Morane Čaušević-Bully i Sebastiana Bullyja te „Byzantine Components in the Past of Bribir“ Ante Miloševića.

Nikolina Uroda predstavila je svoje istraživanje o ranobizantskim samostanima u srednjoj Dalmaciji. Nedostatak arheoloških potvrda te analize i sistematizacije postojećih objekata znatno otežava takvo istraživanje, ali literarna djela spominju redovnike u iliričkim provincijama. Samostani na otocima postojali su pa se neki, kao samostani na Braču, mogu povezati s grčkom liturgijskom tradicijom, ali ne nužno s Bizantom, iako postoji i ta mogućnost.

Morana Čaušević-Bully predstavila je istraživanja na sakralnom kompleksu Martinšćica na otoku Cresu. Ovaj lokalitet, 8 km od Osora, okružen je gustom šumom i teško dostupan. Crkva je građena pokraj rimske vile, vjerojatno iz 3. stoljeća. Pronađen je i niz antičkih kovanica. Ranokršćanska crkva križnog tlocrta iz 5. ili 6. stoljeća čini glavni dio lokaliteta, a kasnije je nadograđena. Pronađen je niz materijalnih potvrda koje dokazuju kontinuitet gradnje od 6. do početka 9. stoljeća. – menza s grčkim ili latinskim natpisima, ostaci mramornog poda, mozaici, razne vrste stakla s prozora apside (preko 300 komada). Jedan je od važnijih nalaza pečat bizantskog notara iz ranog 8. stoljeća.

Bizantski sadržaj unutar arheološkog kompleksa na Bribiru bio je u središtu rada Ante Miloševića. Na ovom lokalitetu, koji se vremenski proteže od brončanog doba do 18.

stoljeća, manje-više neprestani kontakti s Bizantom mogu se pratiti različitim arheološkim pokazateljima od vremena Justinijana I. (numizmatički nalazi) sve do 12. stoljeća. Osobito je pozornosti vrijedna polikonhalna rotunda s osam apsida, čiji oblik autor uspoređuje s odabranim primjerima bizantske arhitekture. Tipološki, bibrirska rotunda predstavlja najstariji primjer među šesterolisnim i osmerolisnim crkvama Dalmacije. Milošević je od drugih nalaza bizantske provenijencije s Bibrirske Glavice istaknuo privjesak hohenberškog tipa te skulpture i dekorativne elemente (lavovi, zmajevi) iz crkve sv. Marije, nalik onima u Dubrovniku, Bariju i Bitontu, s vidljivim elementima bizantske tradicije.

Posljednje predavanje u ovoj sesiji održala je Dragana Kunčer, „Latinophony in Salona at the End of the Sixth Century“. Proučavanjem oko 40 pisama pape Grgura I. (590. – 604.), upućenih salonitanskim biskupima Maksimu i Natalu, zaključila je da se u tom posljednjem aktivnom razdoblju Salone latinski jezik nije koristio samo u višim slojevima društva već i u široj javnosti. Uzimajući u obzir da su neka od tih papinskih pisama namijenjena „vertikalnoj komunikaciji“, to jest čitanju sadržaja široj publici, dade se zaključiti kako ona ne očitavaju nužno gramatičku realnost i obrazovanje autora koliko razinu obrazovanja stanovnika Salone. Fonološka i didaktička svojstva teksta tome idu u prilog.

Prvo izlaganje popodnevnice sesije naslovljene „Continuity & Discontinuity of Byzantine presence in the ‘dark centuries’“ bilo je ono Daniela Syrbea „Between Rome and Constantinople. The Bishops of Dalmatia and the Adriatic in Late Antiquity and the Early Middle Ages“. Daljnjom analizom registra pisama Grgura I. Velikog autor je došao do zaključka da su dalmatinski biskupi bili relativno neovisni o Rimu i Konstantinopolu. Posebno se to očituje u dopisivanju između Grgura i salonitanskih nadbiskupa Natala i Maksima. Dalmatinski biskupi često su se pozivali na svjetovne bizantske autoritete kako bi ojačali svoj politički i vjerski autoritet.

Danijel Džino je u izlaganju „After the Apocalypse: The Byzantine *kleissourae* in the 7th- and 8th-Century Dalmatia“ razjasnio mogućnost postojanja *kleissourae*, bizantskih vojnih distrikata iznad gradova Zadra i Salone, oslanjajući se na prethodna istraživanja Nikole Jakšića, Željka Rapanića i Ante Miloševića. U kasnoj antici postojao je sistem fortifikacija u literaturi nazvan „cetinski limes“ u zaleđu dalmatinskog priobalja. Tijekom 7. i 8. stoljeća pa sve do Aachenskog mira, kada su takvi distrikti prestali postojati, u Ravnim kotarima i zaleđu Splita pronalazimo dokaze o kontinuitetu – jedan je od njih i oporuka iz 7. stoljeća kojom nepoznati imućni pojedinac ostavlja svote novca „utvdama iznad Salone“. Salone je, prema Džinu, također bila barem djelomice nastanjena u tom razdoblju, ali nije bila urbani centar kao prije – možda je samo bila sklonište bizantskoj administraciji. U prilog bizantskoj upravi idu i grobni nalazi u Vaćanima, Golubiću i nalazi groba 41 u Ninu. Kasniji grobni nalazi većinom su oružje i konjanička oprema karolinškog tipa, nakon završetka sukoba između Bizanta i Karolinškog Carstva. Zaključno, Džino smatra da se može pretpostaviti kontinuitet naseljenosti u pozadini Zadra i Splita.

Trpimir Vedriš je u izlaganju „The Cult of ‘Byzantine’ Saints in Early Medieval Dalmatia Between Rome and Constantinople“ otvorio pitanje podrijetla svetaca dalmatinskih gradova u ranom srednjovjekovlju. Jesu li pripadali bizantskom ili rimskom krugu, što je činilo jednog sveca „bizantskim“? U inicijalnom valu pokršćavanja dalmatinskog područja bio je neosporan primat Rima. Dosta se toga o kultovima svetaca u Dalmaciji saznaje iz *De Administrando Imperio*. Stoga se može pretpostaviti da su neki kultovi, poput onoga sv. Martina, nastali pod bizantskim utjecajem. Međutim, u drugoj polovini 8. stoljeća dolazi do promjena – uzimajući u obzir novu historiografsku paradigmatu o podrijetlu

ranosrednjovjekovnih crkvenih jedinica u Dalmaciji (I. Basić), može se pretpostaviti da su salonitanski sveci, ali i mnogi drugi „oživljeni“ pod paskom Rimske Crkve. Sveta Anastazija u Zadru je, unatoč bizantskom podrijetlu, u razdoblju dolaska u Zadar imala vrlo jak kult u Rimu, a smatra se rimskom mučenicom. Analizom hagiografskih slojeva u Zadru, Dubrovniku i Splitu može se zaključiti da su kultovi bili produkt nadmetanja rimskih i bizantskih administrativnih i sakralnih krugova.

Zaključno izlaganje ove sesije, „Imperial Vocabulary On the Move: Bishop Theodore of Catania and the Origins of the Early Medieval ‘Adriobyzantine’ Discourse of the Adriatic Basin“, podastrio je Ivan Basić. Nastavljajući svoja istraživanja Gottschalkova viđenja Dalmacije za boravka na Trpimirovu dvoru (846. – 848.), Basić je već primijećenim „adriobizantizmima“ u diskursu Dalmatinaca, Istrana i Venecijanaca (*imperium nostrum, regnum nostrum, dominatio nostra*) pridružio dosad neuočene, istovrsne potvrde iz izvještaja biskupa Teodora iz Katanije (785. – 787.). Iz korištenja transpersonalnim oblicima imenica kakvi su se rabili za osobu cara u bizantskim dokumentima, smije se zaključiti da su na objema obalama Jadrana određeni društveni krugovi, većinom oni viši, pripadali bizantskom krugu, odnosno imali stalan uvid i kontakt s bizantskim administrativnim dokumentima; iz potonjih su diplomatske formule penetrirale u društveni diskurs.

Treći dan konferencije otvorio je Łukasz Różycki izlaganjem „Peintre du Chaos without Painting. The Presentation of the Adriatic Coastland in the Work of Theophylact Simocatta“ u kojem je analizirao djelo Teofilakta Simokate i način na koji opisuje jadransku obalu i zapadni Balkan kako bi se bolje razumjelo kakvu je ulogu ovo područje imalo u obrani od Slavena i Avara te u političkim planovima cara Mauricija (582. – 602.).

Irena Cvijanović predstavila je izlaganje „Cities and Communications on the Eastern Coast of the Adriatic Sea in Medieval Arabic Travelogues“ u kojem je analizirala podatke o gradovima i komunikaciji na Jadranu tijekom bizantske vlasti koju su zabilježili srednjovjekovni arapski putopisci jer im je Bizant bio zanimljiv kao onodobno najveća sredozemna država. Arapski putopisci i geografi, koji su kao izvori ostali prilično zapostavljeni u našoj historiografiji, zabilježili su događaje poput Prvog križarskog rata, invazije Saracena, dolazak vojske bizantskog cara Bazilija I. u Dubrovnik radi obrane grada od Saracena, dok je geograf Idrisi naveo popis istočnojadranskih gradova i glavne putove po jadranskoj obali.

Šesta sesija, „Latin & Slavic Byzantinisms – The transfer and reception of ideas, art forms, and cultural practices“, obuhvatila je pet izlaganja. U prvom, „A New Perspective on the 11th-century Sculpture in Southern Dalmatia“, Meri Zornija promatrala je skulpturu u južnoj Dalmaciji iz 11. stoljeća u novom ozračju suvremenog bizantskog utjecaja na predromaničke reljefe duž Jadrana. Analizu je temeljila na usporedbi nekoliko skulptura sa sličnim ornamentima, ali iz različitih gradova s obiju strana Jadrana te onih iz Konstantinopola i Grčke. Riječ je o vegetabilnim i zoomorfnim te o ornamentima s prikazima fantastičnih bića, poput grifona, koji su slični onodobnim bizantskim dekorativnim motivima, upućujući na izvjesne predloške u skulpturi Makedonske renesanse.

„What Do You Call an Icon? – Evidence for the Adriatic before 1204.“ pitanje je koje je u svom izlaganju postavila Magdalena Skoblar, istodobno pokušavajući dati odgovor na pitanje zašto su bizantske ikone dobro prihvaćene na jadranskoj obali u 13. stoljeću. Istraživanje je temeljila na materijalnim i pisanim izvorima kako bi potvrdila postojanje ikona na Jadranu u 11. stoljeću. Prema autorici, recepcija slikanih ikona na jadranskim obalama u 13. stoljeća olakšana je upravo prethodnim postojanjem bizantskih reljefnih ikona u 11. stoljeću, pri čemu razlika u mediju nije predstavljala prepreku.

U poslijepodnevnom nastavku iste sesije izlaganja su održali Desi Marangon, Srđan Šarkić i Marko Rimac. U izlaganju pod nazivom „Byzantine Influence on Latin Lettering: The Circulation of Hybrid Inscriptions in Venice and the Case of the *Pala d'Oro*“ Marangon je pokušala objasniti utjecaj Bizanta na Veneciju i Jadransko more tijekom 12. i 13. stoljeća analizirajući natpise na *Pala d'Oro* u crkvi sv. Marka u Veneciji koji sadrže i bizantske paleografske karakteristike (*Scrivere alla greca*). Usto je analizirala povijesni kontekst i političku situaciju kao pozadinu pojave te dugotrajne bizantske manire u mletačkoj epigrafiji i umjetničkom obrtu.

Razmatranje o pravnim pitanjima iznio je Srđan Šarkić u izlaganju „Between Byzantium and the Adriatic Cities (Considerations on Some Institutions of Serbian Medieval Law)“. Autor je našeo nekoliko mogućnosti podrijetla srpskog srednjovjekovnog prava koje se razvilo pod utjecajem Bizanta u ranom 13. stoljeću: je li rimsko pravo inkorporirano u srpsko prevođenjem bizantskoga prava i zakona ili je pristiglo preko statuta gradova na jadranskoj obali koji su bili dijelovi srednjovjekovne srpske države u 14. stoljeću (Kotor, Budva, Bar, Ulcinj) ili je, pak, preuzeto iz Dubrovnika?

Pomalo drugačijom tematikom pozabavio se Marko Rimac koji je svoje predavanje temeljio na zemljišnim mjerama: „Byzantine Influence on Medieval Croatian Land Surveying and Measurements“. Istraživanje se zasniva na hipotezi da je sustav polja i zemljomjerni sustav koji se koristio na području Dalmacije u 18. stoljeću rezultat višestoljetnoga nasljeđa. Tezu je argumentirao uspoređujući mjere korištene u srednjovjekovnoj hrvatskoj državi s onima koje su se upotrebljavale u Dalmaciji u 18. stoljeću. Analizom je utvrdio da srednjovjekovne zemljišne mjere koje su se primjenjivale na istočnoj obali Jadrana potječu od srednjovjekovne mjere *módios* koja iznosi 888,73 m², a koja je izvorno ranobizantskog podrijetla.

U posljednjoj sesiji konferencije, „The Komnenos' Renaissance of the 12th century“, preostala su izlaganja Mladena Ančića „*Dux nomine Reles: How Did Emanuel Komnenos' Imperial Machine Function?*“, „*Catapanus in 12th-Century Kotor*“ Marka Petraka i „Consecration of the St. Tryphon Cathedral in 1166: The Cult of Saint and Relics Venerated in Kotor Around the Middle of the 12th Century“ Dubravke Preradović.

Mladen Ančić iznio je drukčije viđenje priče Tome Arhidakona o vojvodi Relji. Kako Toma Arhidakon ne daje kontekst priči (radi se o opsadi Splita između 1160. i 1170.), već samo preuzima dostupne suvremene izvore, implicira se da je Relja bio Slaven i hrvatski plemić. Ančić predlaže drugu interpretaciju: da je Relja, u razdoblju kada su ugarske snage zarobile bizantskog upravitelja Dalmacije Nikefora Halupu, nastojao za srpskog župana Stefana Nemanju osvojiti nov teritorij. Relja je, prema Ančiću, zapravo bio samo zapovjednik jednog bizantskog odreda prilikom osvajanja Dalmacije 1165. Koristeći se sukobom Ugra i Bizanta, Stefan Nemanja uspješno je osvojio dio Hrvatske, a knez Relja, vođa srpskih postrojbi unutar bizantske vojske, djelovao je i osvajao u njegovo ime.

Marko Petrak bavio se upravno-administrativnom strukturom predstavnika posljednjeg razdoblja bizantske vlasti u Dalmaciji i Duklji. Poznato je da je Kotor tada bio dijelom dukata Dalmacije i Duklje, a analizom drugih izvora sa spomenom katapana (1124., 1154. – 1181.) Petrak je istražio onodobnu narav i odnos katapanata i dukata.

Dubravka Preradović zaključila je posljednji krug predavanja izlaganjem o posvećenju katedrale sv. Tripuna u Kotoru. Dokument koji svjedoči o ovome danas se čuva u HAZU, a donosi značajne podatke o Kotoru. Kotorski biskup Majo katedralu je posvetio u prisutnosti južnodalmatinskih biskupa, duksa Dalmacije i Duklje Izanacija, priora Kotora

i Arbanona, te građana Kotor. Ovo dokazuje važnost Kotor u razdoblju bizantske vladavine nad Dalmacijom i Jadranom između 1165. i 1180., ali je važna i činjenica da nijedan nadbiskup nije bio prisutan na posvećenju jer su se Dubrovnik i Bari nadmetali za crkvenu jurisdikciju nad Kotorom. Ovaj dokument može biti važan izvor u rekonstrukciji kotorske hagiografske slike, a to je zadatak koji zahtijeva interdisciplinarni pristup koji će uzeti u obzir i političke te crkvene i liturgijske elemente.

Konferenciju je zatvorila Judith Herrin. Naglasila je važnost ovakve međunarodne konferencije koja potiče interdisciplinarnost, daljnja istraživanja i suradnju. Smatra da su svi izloženi radovi i istraživanja pokazali da je na Jadranu postojala iznimno važna žarišna točka u sukobu za prevlast između Bizanta i Karolinga. Nove interpretacije i nalazi otvorili su nove i značajne perspektive za ovo nedovoljno istraženo povijesno razdoblje. Zahvalila je organizatorima i svim sudionicima na vrlo stimulativnom i produktivnom znanstvenom skupu.

Hrvoje Gračanin naglasio je da je prostor Jadrana bio od iznimne važnosti kako Karolinškom tako i Bizantskom Carstvu. Dodao je da ovo razdoblje na Jadranu zahtijeva još dosta istraživanja, novih pogleda i perspektiva te da su ovakve rasprave i konferencije korak na putu k rasvjetljavanju mnogih složenih procesa u tom vremenu, ključnom u balkanskoj i jadranskoj povijesti. Stoga je i najavio da bi se ovakva i slična stručno-znanstvena okupljanja u organizaciji Hrvatskog društva za bizantsku povijest trebala održavati u dvogodišnjem ritmu. Za kraj valja spomenuti kako se konferencija smišljena i svrhovito poklopila, upravo prvoga konferencijskoga dana, s otvorenjem izložbe „Bizant i istočni Jadran“ u Muzeju hrvatskih arheoloških spomenika, kojom je javnosti na uvid predan tek manji, ali reprezentativan, dio kulturno-povijesnoga blaga, arheološki nalazi i sačuvana spomenička građa nastali pod bizantskim utjecajima, s današnjega hrvatskog Jadrana u vremenskom rasponu od polovine 6. do kraja 12. stoljeća.

Anamarija Bašić i Luka Ursić

Kolokvij *Castrum Bene*

Popovača – Kutina – Sisak, 9. – 11. listopada 2018.

U Moslavini je od 9. do 11. listopada 2018. održan međunarodni znanstveni kolokvij *Castrum Bene* na kojem su sudjelovali vodeći srednjoeuropski stručnjaci za srednjovjekovne utvrde. Kolokvij se održao uglavnom na području Sisačko-moslavačke županije (izuzev Garić grada) u organizaciji Povijesne udruge Moslavine te u suradnji s partnerima Odsjekom za povijest Filozofskog fakulteta u Zagrebu i Muzejom Moslavine u Kutini. Kolokvij su sponzorirali Grad Popovača i Grad Kutina, a u održavanju pomogao je i Hrvatski restauratorski zavod. Službeni jezici kolokvija bili su njemački i engleski.

Sudionici kolokvija posjetili su pavlinski samostan Blažene Djevice Marije na Moslavačkoj gori (Bela crkva), utvrde Garić i Jelengrad, kao i stari grad Sisak. Na moslavačkim lokalitetima najprije su prezentirana povijesna saznanja (Silvija Pisk),

FILOZOFSKI FAKULTET SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
INSTITUTE OF CROATIAN HISTORY
INSTITUT FÜR KROATISCHE GESCHICHTE

RADOVI

50

BROJ 2

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
FILOZOFSKOGA FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

The logo for FF press, featuring the letters 'FF' in a stylized font with a horizontal line through them, followed by the word 'press' in a lowercase sans-serif font.

ZAGREB 2018.

RADOVI ZAVODA ZA HRVATSKU POVIJEST
FILOZOFSKOGA FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

Knjiga 50, broj 2

Izdavač / Publisher

Zavod za hrvatsku povijest
Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu
FF-press

Za izdavača / For Publisher

Vesna Vlahović Štetić

Glavni urednik / Editor-in-Chief

Hrvoje Gračanin

Izvršni urednik / Executive Editor

Nikola Anušić

Uredništvo / Editorial Board

Bruna Kuntić-Makvić (stara povijest/ancient history), Zrinka Nikolić Jakus (srednji vijek/
medieval history), Hrvoje Petrić (rani novi vijek/early modern history), Željko Holjevac
(moderna povijest/modern history), Tvrtko Jakovina (suvremena povijest/contemporary history),
Silvija Pisk (mikrohistorija i zavičajna povijest/microhistory and local history),
Zrinka Blažević (teorija i metodologija povijesti/theory and methodology of history)

Međunarodno uredničko vijeće / International Editorial Council

Denis Alimov (Sankt Peterburg), Živko Andrijašević (Nikšić), Csaba Békés (Budapest), Rajko
Bratož (Ljubljana), Snježana Buzov (Columbus, Ohio), Svetlozar Eldarov (Sofija), Toni Filiposki
(Skopje), Aleksandar Fotić (Beograd), Vladan Gavrilović (Novi Sad), Alojz Ivanišević (Wien),
Egidio Ivetić (Padova), Husnija Kamberović (Sarajevo), Karl Kaser (Graz),
Irina Ognyanova (Sofija), Géza Pálffy (Budapest), Ioan-Aurel Pop (Cluj),
Nade Proeva (Skopje), Alexios Savvides (Kalamata), Vlada Stanković (Beograd),
Ludwig Steindorff (Kiel), Peter Štih (Ljubljana)

Izvršni urednik za tuzemnu i inozemnu razmjenu /

Executive Editor for Publications Exchange

Martin Previšić

Tajnik uredništva / Editorial Board Assistant

Dejan Zadro

Adresa uredništva/Editorial Board address

Zavod za hrvatsku povijest, Filozofski fakultet Zagreb,
Ivana Lučića 3, HR-10 000, Zagreb
Tel. ++385 (0)1 6120 150, 6120 158, faks ++385 (0)1 6156 879

Časopis izlazi jedanput godišnje / The Journal is published once a year

Časopis je u digitalnom obliku dostupan na / The Journal in digital form is accessible at
Portal znanstvenih časopisa Republike Hrvatske „Hrčak“
<http://hrcak.srce.hr/radovi-zhp>

Financijska potpora za tisak časopisa / The Journal is published with the support by
Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa Republike Hrvatske

Časopis je indeksiran u sljedećim bazama / The Journal is indexed in the following databases:
Directory of Open Access Journals, EBSCO, SCOPUS, ERIH PLUS, Emerging Sources Citation
Index - Web of Science

Naslovna stranica / Title page by
Iva Mandić

Grafičko oblikovanje i računalni slog / Graphic design and layout
Marko Maraković

Lektura / Language editors
Samanta Paronić (hrvatski / Croatian)
Dražen Nemet (engleski / English)

Tisak / Printed by
Tiskara Zelina, Sv. Ivan Zelina

Naklada / Issued
200 primjeraka / 200 copies

*Časopis je u digitalnom obliku dostupan na Portalu znanstvenih časopisa
Republike Hrvatske „Hrčak“ <http://hrcak.srce.hr/radovi-zhp>*

*The Journal is accessible in digital form at the Hrcak - Portal of scientific
journals of Croatia <http://hrcak.srce.hr/radovi-zhp>*